

بازیابی انسانی اطلاعات: فراغت از ریاضی

■ Warner, Julian. Human Information Retrieval. Cambridge: MIT Press, 2010, viii, 190 p. ISBN: 9784-01344-262-0-

کتاب بازیابی انسانی اطلاعات را که به تازگی انتشارات دانشگاه ام. آی. تی^۲ در ایالات متحده آمریکا منتشر کرده و شامل نه فصل است، نگاهی نو به مفهوم بازیابی عرضه می‌کند. مؤلف کتاب، جولیان وارنر، عضو هیئت علمی دانشکده مدیریت دانشگاه کوئین بلفاست^۳ است. وی کتاب‌های دیگری نیز در زمینه فناوری اطلاعات، و دانش منتشر کرده است.

بازیابی اطلاعات به عنوان یک زمینه تحقیقاتی قوی در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی عمری بیشتر از نیم قرن ندارد. علل پیدایش این حوزه و انگیزه‌های اصلی جلب توجه به آن در متون مرتبط به اندازه کافی بحث و بررسی شده است. محتوای کتاب با رویکرد غیرریاضیاتی و غیررایانه‌ای تنظیم شده است. اگرچه مبعدین مفهوم بازیابی اطلاعات عموماً متخصصان علم رایانه بودند، نخستین بار کتابدارانی همانند جس شرا^۴ بودند که با رویکرد انسانی خود به فرایند انتقال اطلاعات، زمینه تدریس آن در برنامه آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی را فراهم ساختند.

نتیجه‌گیری کتاب را که یکی از ویراستاران نوشته، مبتنی بر دیدگاه جیمز او. دانل^۵ به کتابداری است. وی با دانل هم‌داستان، و منکر مرگ کتاب به عنوان یک پدیده فیزیکی می‌شود. با این حال، بی‌توجهی دانل به نقش منابع رقومی در حفظ میراث فرهنگی را نمی‌پسندد.

آنچه باید در مطالعه کتاب مدنظر قرار گیرد

به طور کلی این کتاب را به دلیل اینکه فصل‌های آن با نظمی منطقی در کنار یکدیگر قرار گرفته است، می‌توان اثری منحصر به فرد تلقی کرد. بخش اول متضمن تحلیل‌ها و دیدگاه‌های نظری و کلی درباره جامعه و کتابخانه‌هاست. اما در بخش دوم مباحث به صورت جزئی‌تر و تخصصی‌تر و در عین حال با اتکا به نظریه‌های بخش اول ارائه شده‌اند. رویکردهای شش‌گانه‌ای که در نگارش فصل از آنها تبعیت شده است، به درستی‌ترین و به کار گرفته شده‌اند. نویسندگان مقالات عموماً از میان افراد برجسته انتخاب شده‌اند و این خود شایستگی علمی ویراستاران اثر را نشان می‌دهد. در تدوین هر فصل مرور متون به بهترین شکل صورت گرفته است. به همین دلیل، مبانی نظری و چالش‌ها از مندرجات هر فصل است. مطالعه این اثر به مدرسان و دانشجویان درس مبانی در دوره کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی جدا توصیه می‌شود. کتاب به لحاظ طیف موضوعی مقالات، هم برای کتابداران و هم برای کسانی که در دولت، صنعت، آموزش و پژوهش نقش دارند، مفید است.

پی‌نوشت‌ها:

- 1 . h.jamali@gmail.com
۲. این اثر عنوان کتابخانه‌ها و کتابداران در عصر الکترونیک به قلم اسدالله آزاد به فارسی ترجمه شده و انتشارات آستان قدس رضوی منتشر کرده است.
3. Daniel Bell
4. F. W. Lancaster
- 5 . Library Trends
۶. لنکستر، فردریک ویلفرد (۱۳۷۹). «انتقاد لنکستر از دیدگاه‌های افراطی برخی از کتابداران در خصوص تکنولوژی و فراموشی نیازهای استفاده‌کنندگان»، ترجمه: داریوش علیمحمدی، پژوهشنامه اطلاع‌رسانی، س ۴، ش ۳، ص ۶ - ۷.
- 7 . Jennifer Daryl Slack
- 8 . Dorothy Smith
- 9 . Howard Segal
- 10 . Jürgen Habermas
- 11 . University of Western Ontario
- 12 . John M. Budd
- 13 . Ludwig Wittgenstein
- 14 . Roma Harris
- 15 . Andrew Large
- 16 . Dorothy Warner
- 17 . James O'Donnell

این کتاب می‌تواند به‌عنوان یکی از متون مناسب دروس ذخیره و بازیابی اطلاعات و نمایه‌سازی در مقاطع تحصیلات تکمیلی توصیه شود

این کتاب متنی است تقریباً متمایز از سایر متون بازیابی اطلاعات، از آن‌رو که اصراری ندارد تا از زبان ریاضیات برای انتقال محتوا بهره گیرد. درواقع، برخلاف اکثر متون حوزه بازیابی اطلاعات که موضوع را با دید رایانه‌ای بررسی کرده‌اند، وارنر تلاشی می‌کند تا حد امکان خود را از این مسیر دور نگاه دارد.

پیشینه پژوهش‌های موجود در این زمینه نیز مورد توجه قرار می‌گیرند. آنچه موجب تقویت قدرت انتخاب می‌شود، درواقع می‌تواند شامل فعالیت‌های معمول کتابخانه‌ها هم باشد. برای مثال، فهرست‌نویسی، رده‌بندی، توصیف اقالام موجود در پایگاه‌های اطلاعاتی، و راهبردهای جست‌وجو همگی در ردیف تقویت‌کننده‌ها هستند. بنابراین، مفهوم قدرت انتخاب نه به‌صورت انتزاعی بلکه در ارتباط با واقعیات نظام‌های بازیابی اطلاعات معنا می‌شود.

مباحث فصل سوم که دقیقاً در ادامه فصل قبل تنظیم شده است، به فعالیت جست‌وجو اشاره می‌کند. این فعالیت را از دیدگاه وارنر می‌توان به دو بخش توصیف و کاوش تقسیم بندی کرد. به باور وی، این تقسیم‌بندی توانسته است بین اقالام فیزیکی و دیجیتالی هم در مرحله توصیف و هم در مرحله کاوش تمایز ایجاد کند و با استفاده از پردازش رایانه‌ای سطح بهروری نظام را افزایش دهد. در این فصل هم وارنر با ذکر مثال‌هایی از حوزه‌های فهرست‌نویسی، رده‌بندی، و توصیف پایگاه‌های اطلاعاتی قابلیت جست‌وجو در نظام‌های بازیابی را تشریح کند. در این میان، توجه ویژه‌ای را باید متوجه ساختار نحوی اقالام ذخیره‌شده و درخواست‌های ارائه‌شده کرد.

فصل چهارم مباحث دو فصل قبلی را در چارچوبی نظری ارائه می‌دهد. این چارچوب در عین جامعیت از سادگی برخوردار است و باعث می‌شود دیدگاه‌های مطرح‌شده در دو حوزه علوم کتابداری و

وارنر در فصل اول کتاب اشاره می‌کند که هم‌اکنون بازیابی اطلاعات محل توجه کتابداران و توسعه‌دهندگان ابزارهای کاوش اینترنت است. اما بین این دو گروه می‌توان تفاوت عمده‌ای در نظر گرفت؛ از آن جهت که گروه دوم بازیابی را ریاضیاتی و رایانه‌ای می‌بیند و گروه اول تمایل دارد که رفتارهای انسان را محور تفسیر فرایند بازیابی اطلاعات قرار دهد. وی پیش از اینکه به‌صورت جدی‌تری بازیابی را از منظر دو پارادایم حاکم بر آن بررسی کند، از ترکیب جدید و کم‌رواج علوم اطلاع‌رسانی و رایانه^۹ استفاده می‌کند. در حال حاضر از ترکیبات متفاوتی برای نام‌گذاری گروه‌های آموزشی و نام رشته استفاده می‌شود. نگاهی به وب‌سایت گروه‌های آموزشی در دانشگاه‌های معتبر آمریکا، کانادا و انگلستان، برخی از این عبارات همچون کتابداری، اطلاع‌رسانی، علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، و مطالعات کتابداری و اطلاع‌رسانی را نشان می‌دهد. علوم اطلاع‌رسانی و رایانه نیز از جمله آنهاست. انگیزه اصلی وارنر از کاربرد این ترکیب دلالت بر ریشه بازیابی اطلاعات دارد. وی با استناد به آثار مرتبط نشان می‌دهد که بازیابی به‌صورت هم‌زمان متأثر از اندیشه‌های علم اطلاعات و علم رایانه بوده است. سپس به دو پارادایم شناختی و فیزیکی در بازیابی اطلاعات اشاره کرده و تبعیت از هر یک از این پارادایم‌ها را در این دو علم مصداق بارز تفکیک نگاه دو گروه از متخصصان به مقوله بازیابی می‌داند. با وجود این، از طریق ایجاد پیوستگی بین نمایه‌سازی و بازیابی اصرار دارد که آن را بیشتر مفهومی کتابدارانه ببیند تا متعلق به حوزه رایانه.

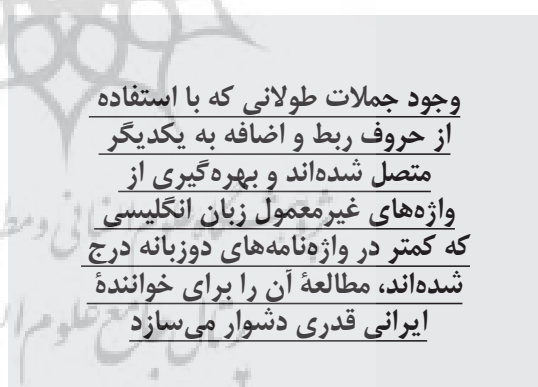
فصل دوم کتاب بین مدارک و جایگزین‌های کتاب‌شناختی آنها تمایز قائل می‌شود. وارنر این تمایز را هدف همه نظام‌های بازیابی اطلاعات می‌داند. براساس گفت‌مان ارزش - مدارک، برخی از اصول بازیابی معرفی و نظام‌هایی که قدرت انتخاب کاربر در زمان جست‌وجو و بازیابی اطلاعات را افزایش می‌دهند، مورد بحث و بررسی واقع می‌شوند. در اینجا، مقصود از قدرت انتخاب درجه درک کاربر نسبت به ظرفیت نظام است. در این نظام‌ها بازخوردی که از کاربر دریافت می‌شود، پس از اصلاح ساختار و رویه‌ها قدرت انتخاب کاربر را افزایش می‌دهد. در طراحی مجدد این نظام‌ها نه‌تنها بازخورد کاربر بلکه

مؤلف در فصل ششم و در ادامهٔ مبحث بازیابی تمام‌متن، توسعهٔ معناشناختی بر مبنای زبان نوشتاری را مورد توجه قرار می‌دهد. در این فصل بر مبنای دیدگاه‌های یکی از نظریه‌پردازان زبان‌شناسی (سوسور) دربارهٔ واژه، نقش آن در جمله، معنای منتسب به واژه و ترکیبات واژه‌ها در چارچوب الگوی کلی تحلیل نوشتارها بحث شده است. در این زمینه، محل حضور واژه‌ها و عبارات در زبان شفاهی و نوشتاری به‌طور ویژه مورد توجه قرار گرفته‌اند، زیرا می‌توانند مبنای تولید معنا باشند.

در امتداد فصول پنجم و ششم، فصل هفتم بار دیگر نحو را در بازیابی اطلاعات مدنظر قرار می‌دهد. وارنر در این فصل بر اساس نظریهٔ اطلاعات متون نوشتاری را به‌مثابهٔ پیامی می‌بیند که در مجرای خاص بین عناصر فرستنده و گیرنده در حال ردوبدل شدن است. بنابراین، آنچه بر درک پیام مندرج در نوشتار اثر می‌گذارد، نه تنها ساختار نحوی پیام و معانی مندرج در آن، بلکه عوامل پیرامونی همچون پیام‌های متداخل و فضای عمومی انتقال و درک پیام یا به زبان ساده‌تر پیش‌داشته‌های ذهنی تولیدکنندهٔ مدرک و خوانندهٔ آن است. آنچه ارسال، دریافت و درک متن نوشتاری را پیچیده‌تر می‌کند، استفاده از نمادهاست. ارتباط مبحث زبان نمادین با بازیابی اطلاعات را از آن جهت می‌توان درک کرد که زبان نمادین ساختار نحوی نوشتار و به‌صورت مستقیم برداشت معنایی از آن را تحت تأثیر قرار می‌دهد. بنابراین، در هر تفسیری از بازیابی اطلاعات نماد نیز باید به‌دقت مورد توجه واقع شود.

فصل هشتم با ارجاع خواننده به مباحث فصل پنجم به ارتباط

وجود جملات طولانی که با استفاده از حروف ربط و اضافه به یکدیگر متصل شده‌اند و بهره‌گیری از واژه‌های غیرمعمول زبان انگلیسی که کمتر در واژه‌نامه‌های دوزبانه درج شده‌اند، مطالعه آن را برای خواننده ایرانی قدری دشوار می‌سازد

اطلاع‌رسانی از سوئی و مهندسی اینترنت از سوی دیگر در یک بستر واحد قابل بررسی و ادغام باشند. دیدگاه منتج از این ترکیب می‌تواند در طراحی اقتصادی نظام‌های بازیابی اطلاعات مؤثر باشد.

فصل پنجم به یکی از اصلی‌ترین چالش‌های کنونی نظام‌های بازیابی اطلاعات می‌پردازد. بازیابی متن کامل مدارک در حال حاضر بسیار مطلوب کاربران نهایی است و به همین دلیل چگونگی طراحی یک نظام تمام‌متن از عمده‌ترین مباحث جاری محسوب می‌شود. جست‌وجوی عبارتی و بسامد واژه‌ها در متن از جمله مباحث فرعی مطرح در این فصل هستند که با پشتوانه‌ای نظری معرفی شده‌اند. توجه به ساختار نحوی پرس‌وجو، زبان نوشتاری، شکل‌های متفاوت نگارش واژه‌ها و بررسی‌های زبان‌شناختی از دیگر مباحث این فصل هستند.

جستجوی مشارکتی وب

چه کسی، چه چیزی، کجا، چه وقت، چرا و چگونه

■ Meredith Ringel Morris and Jaime Teevan, Collaborative Web Search: Who, What, Where, When, and Why; Morgan and Claypool, xiv, 85p., 2010, ISBN: 9781608451210

امروزه جستجوی اطلاعات وب، به‌بخش جدایی‌ناپذیری از زندگی روزانه بخش قابل توجهی از مردم بدل شده است. در حال حاضر جستجوی اطلاعات بیشتر یک امر انفرادی تلقی می‌شود. ابزارهای جستجوی اطلاعات بر روی وب نظیر موتورهای کاوش و نظام‌های مرور صفحات وب، به‌صورت سنتی برای پشتیبانی از یک کاربر - که به تنهایی کار می‌کند - طراحی می‌شوند. در عین حال، جستجوی جمعی اطلاعات امری بسیار شایع است. به‌عنوان مثال اعضای یک خانواده برای برنامه‌ریزی مسافرت خود در تعطیلات به‌صورت جمعی دست به جستجوی اطلاعات می‌زنند و یا پژوهشگران برای انجام یک طرح پژوهشی مشترک، با کمک هم به جستجوی اطلاعات می‌پردازند. اکنون با ظهور رسانه‌های اجتماعی و توسعه فناوری‌های مربوط به شبکه، انجام جستجوی اطلاعات به صورت جمعی تسهیل

و سوبیه‌نحو و معنا بازمی‌گردد و خواننده را با ذکر مثال‌های متعدد و متنوع یاری می‌دهد تا بتوانند به درک بهتری از موضوع نائل آید. فصل نهم و پایانی کتاب، نتیجه‌گیری وارنر از مجموع مباحث است. در این فصل، دربارهٔ محدودیت‌های نحوی و معنایی موجود در فرایند توسعه نظریه‌های بازیابی اطلاعات بحث می‌شود. مزیت رویکرد وارنر این است که این محدودیت‌ها را در ارتباط با توسعه نظام‌های خودکار بازیابی اطلاعات در محیط وب بررسی می‌کند. کتاب با پیوستی کوتاه که افزوده‌هایی ارزشمند را در اختیار خواننده قرار می‌دهد، پایان می‌پذیرد.

نگاه اجمالی به کتاب

این کتاب متنی است تقریباً متمایز از سایر متون بازیابی اطلاعات، از آن‌رو که اصراری ندارد تا از زبان ریاضیات برای انتقال محتوا بهره گیرد. در واقع، برخلاف اکثر متون حوزه بازیابی اطلاعات که موضوع را با دید رایانه‌ای بررسی کرده‌اند، وارنر تلاش می‌کند تا حد امکان خود را از این مسیر دور نگاه‌دارد. به همین دلیل، مطالعه این کتاب می‌تواند برای کتابدارانی که آشنایی خوبی با علم ریاضی ندارند، مفید باشد. این کتاب در واقع نظریه‌های مرتبط با بازیابی اطلاعات از حوزه‌های مختلف مثل علوم رایانه، کتابداری، نمایه‌سازی و فهرست‌نویسی را همساز می‌کند. در جای‌جای متن از اصطلاحاتی استفاده شده است که احتمال عدم درک آنها برای خواننده وجود دارد. به همین دلیل، بخشی نیز برای یادداشت‌های تکمیلی در نظر گرفته شده است. این یادداشت‌ها همراه با تصویر و نمودار سهولت درک متن را موجب شده‌اند. علاوه‌بر این دو مزیت اصلی، کتاب با فراهم کردن خواندنی‌های بیشتر در کنار کتابنامه اصلی، دایره وسیع‌تری از متون مرتبط را به خواننده علاقه‌مند معرفی می‌کند که این خود نشان‌دهنده اشرف موضوعی وارنر بر ادبیات بازیابی اطلاعات است. با وجود این سه امتیاز بزرگ، وارنر نهایت تلاش خود را به خرج داده است تا از زبانی سنگین و پیچیده برای نگارش کتاب استفاده کند. وجود جملات طولانی که با استفاده از حروف ربط و اضافه به یکدیگر متصل شده‌اند و بهره‌گیری از واژه‌های غیرمعمول زبان انگلیسی که کمتر در واژه‌نامه‌های دوزبانه درج شده‌اند، مطالعه آن را برای خواننده ایرانی قدری دشوار می‌سازد. در مجموع می‌توان گفت که این کتاب می‌تواند به‌عنوان یکی از متون مناسب دروس ذخیره و بازیابی اطلاعات و نمایه‌سازی در مقاطع تحصیلات تکمیلی توصیه شود. با این حال، باید پذیرفت که نگاه وارنر به بازیابی از جامعیت سایر نویسندگان این حوزه برخوردار نیست. به همین دلیل، شاید بهتر باشد این متن را به‌عنوان یکی از متون جانبی این حوزه به دانشجویان معرفی کرد.

پی‌نوشت‌ها:

1. h.jamali@gmail.com
2. Massachusetts Institute of Technology (MIT)
3. Queen's University Belfast
4. Jesse Shera
5. Information and Computer Science
6. Ferdinand de Saussure